

ALANS CONTRA CATALANS A BIZANCI (I): L'ORIGEN DELS ALANS DE GIRGON*

Agustí Alemany

Universitat Autònoma de Barcelona

ABSTRACT

This paper is the first of a series dealing with the facts which led to a confrontation between an Alan contingent and the Catalan Company, both serving as mercenaries of the Byzantine Empire in the beginning of the XIVth century. This confrontation reached its highest point in a hard-fought battle which took place near the Bulgarian frontier in the spring of 1306 and was favourable to the Catalan almogavers. The aim of this first approach is to obtain a report on the origin of these Alans and the exploits carried through by them previous to their arrival to Byzantium.

A la memòria del meu oncle Domènec

Conta Muntaner en la seva *Crònica* que Roger de Flor, cap dels almogàvers catalans arribats a Constantinoble per lluitar al servei d'Andronic II Paleòleg, desoïnt els consells dels seus, volgué anar a retre homenatge a Miquel IX, fill de l'emperador, abans de passar de nou a l'Àsia Menor per combatre contra els turcs: «e con hac ab ell ensems estat sis jorns, al setèn jorn xor Miqueli hac fets venir a Andrinòpol Girgon, cap dels alans, e Melic, cap dels turcoples, així que foren entre tots ben vuit milia homens a cavall. E aquell dia ell convidà lo cèsar e con hagren menjat, aquell Girgon, cap dels alans, entrà en lo palau on estava xor Miqueli ab sa muller e el cèsar, e van trer les espaes e van tot especejar lo cèsar e tots aquells qui ab ell eren; e puis per la ciutat mataren tots quants ab lo cèsar eren venguts, que no n'escaparen mas tres qui se'n muntaren en un campaner». Era el 30 d'abril de l'any 1305¹.

* Aquest estudi s'ha desenvolupat gràcies als beneficis d'una beca de FPI de la Universitat Autònoma de Barcelona. Voldria agrair especialment al professor Dr. José Fortes la seva acurada revisió de l'original i els seus suggeriments per millorar-lo.

¹ MUNTANER *Crònica* 215. La principal font per part bizantina és GEORGH PACHYMERES, *De Michaelē et Andronico Palaeologis libri XIII*: seguim l'edició de MIGNÉ (*PG CXLIII*

Antoni Rubió i Lluch, el gran estudiós a casa nostra de l'*Orientada* catalana, com ell mateix es complaia a anomenar-la, va escriure al respecte: «Roger anà plé de lleialtat a Andrinòpol a posar-se a l'albir de son innoble cunyat, i ja sabem quina tràgica paga rebé tanta noblesa»². Tanmateix, un any abans, Lluís Nicolau d'Olwer ja havia plantejat d'una manera més objectiva aquests esdeveniments, com a resultat no només de l'enveja del segon basileus, sinó també de les vexacions sofertes per col·lectius diversos, com la població grega mateixa, els comerciants genovesos o els mercenaris alans, autors de la matança³.

En l'esmentat passatge, Muntaner ens parla per primer cop de Girgon, cap dels alans, «qui de les seues mans havia mort lo cèsar a Andrinòpol»⁴. El silenci anterior de la *Crònica* tocant a aquest personatge (i el seu poble) podria portar-nos a creure que no féu altra cosa que acomplir les ordres de Miquel; però les fonts bizantines, a més de confirmar-lo com a autor material del crim, ens el presenten com a venjador del seu fill, mort pels catalans a Cizic, i li atribueixen la iniciativa de matar Roger⁵.

Vet aquí el primer d'una sèrie d'articles amb l'objectiu d'esbrinar les circumstàncies que donaren lloc a aquest episodi, com també les seves conseqüències posteriors, en el marc dels enfrontaments que sostingueren, en el decurs d'uns dos anys, els almogàvers de la Companyia Catalana i aquest contingent d'alans a l'Imperi Bizantí dels Paleòlegs.

Tanmateix, com a introducció necessària per a la comprensió dels fets posteriors, aquesta primera contribució nostra no versarà encara sobre els esdeveniments que provocaren tals conteses, sinó que serà una aproximació als orígens, altrament difusos, d'una de les parts en conflicte.

[1891] c. 443-996 i CXLIV [1865] c. 15-716), en no haver-nos estat accessible la canònica de BEKKER (I-II dins el *CSHB*, Bonn, 1835). Per a aquest episodi, vegeu PACHYMERES XII, 24 (*PG* CXLIV c. 577-578). Per a la datació dels fets, vegeu A. FAILLER, «Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymérés (livres VII-XIII)», *REByz* 48, 1990, p. 5-87 (p. 65-67, «L'assassinat de Roger de Flor»).

² A. RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner*, Mem. de la Secc. Hist.-Arqucol. de l'Institut d'Estudis Catalans, vol. I, fasc. 2, Barcelona, 1927, p. 19.

³ L. NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, Barcelona, 1926, p. 75-76.

⁴ MUNTANER, *Crònica* 226.

⁵ PACHYMERES XII, 24 (*PG* CXLIV c. 577): οἱ δὲ Ἄλανοὶ ἐθίμαινον κατ' αὐτοῦ (=Roger), τὸν καιρὸν ἐπιτηροῦντες, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν Γεωργίου, οὗ ὁ υἱὸς κατὰ τὴν Κίζικον ἀπεκτάνθη (...) δέχεται (Roger) καιρίαν τὴν πληγὴν ὕπασθεν διὰ τῶν νεφρῶν παρὰ τοῦ Γεωργίου ζητούντος τὸ αἷμα τοῦ ἰδίου υἱοῦ. Vegeu FAILLER, «Chronologie...», p. 57, «l'incident (= la mort del fill de Girgon) aura des grosses conséquences, car il est, en partie du moins, à l'origine de l'assassinat de Roger de Flor».

1. Els Alans i l'Horda d'Or

Quan Chinggis Khan, poc abans de la seva mort, va dividir el seu imperi en quatre parts o *ulus*, n'atorgà la més occidental al seu primogènit, Jochi. Tanmateix, aquest finà abans que el seu pare, i fou el seu fill, Batu, qui s'encarregà del govern de l'*ulus*, que amb el temps esdevindria un khanat independent conegut tradicionalment sota el nom de l'Horda d'Or. L'herència, a més, es feia extensiva a tots aquells territoris de ponent susceptibles de conquesta, i aviat van succeir-se diverses campanyes militars, que arribaren fins a Polònia i Hongria. Entremig, l'any 1239 (639 AH), els mongols atacaren, segons les fonts perses, els alans del nord del Caucas, i van conquerir llur capital, **Magas*, després d'un mes i quinze dies de setge⁶.

Documentats a occident des del s. I dC a les fonts clàssiques, els alans eren un poble indoeuropeu, emparentat amb els antics escites i sàrmates, i parlaven una llengua irànica⁷. Després de l'arribada dels huns a finals del s. IV dC, que obligà alguns grups a emigrar cap a Europa dins de la marea de les grans invasions, el gruix del alans havia romàs als seus territoris de sempre, impermeable a les successives onades de pobles turcs i eslaus procedents del nord i a l'expansió de l'Islam pel sud, dins de l'esfera cultural de Bizanci, a la qual es veien atrets a través de llurs veïns georgians⁸.

La invasió mongol fou la causa de la segona gran onada de migracions alanes. Mentre que d'uns es posaren al servei dels nouvinguts com a mercenaris i participaren en l'expansió posterior de l'imperi chinggiskhànida, i van arribar fins i tot a Xina⁹, d'altres no volgueren

⁶ V. Minorsky, «Caucasica III: The Alân Capital *Magas and the Mongol Campaigns», *BSOAS* XIV/2, 1952, p. 221-238. Les fonts principals són JUWAYNĪ *Ta'rikh-i Jahân-Kisâ* I, 224-225 i RAŠĪD AD-DĪN *Jâmi'at-tawârikh* 47; vegeu també l'àrab IBN AL-ATĪR *Al-kâmil fi al-ta'rikh* 12. El topònim **Magas* és una conjectura de Minorsky a partir d'un nom que apareix en fonts contemporànies àrabs, perses, xineses i mongols amb gran quantitat de variants, basant-se en el fet que alguns dels autors que l'esmenten sovint fan referència a mosques (en persa, *magas*) en parlar-ne; no es tracta, emperò, d'una etimologia real, ans d'una associació d'idees per homofonia entre la paraula persa i el nom (alà?) de la ciutat, d'etimologia desconeguda.

⁷ Vegeu R. BIELMEIER, «Sarmatisch, Alanisch, Jassisch und Altossetisch», dins R. SCHMITT, *Compendium Linguarum Iranicarum*, Wiesbaden, 1989, p. 236-245; ara també A. ALEMANY, «La lengua de los alanos: problemática general», *VIII Congreso Español de Estudios Clásicos* (en premsa).

⁸ L'única història dels alans des de llurs orígens fins al s. xv és la de JU KULAKOVSKIĪ, *Alany po svedenijam klassičeskich i vizantijskich pisatelej*, Kiev, 1899. Més recent, però abastant només fins a l'època de les invasions, és B.S. BACHRACH, *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973. Una introducció assequible pot trobar-se a W. TOMASCHKE, *RE* II 1282-1285.

⁹ Vegeu A.I. IVANOV, «Istorijska mongolov (Juan-ši) ob asach-alanach», *Christianskij Vostok* II/3, 1914, p. 281-300; V.I. ABAJEV, «Alanica», *Izvestija Akademii Nauk SSSR* VII/9, 1935, p. 881-894 (p. 887-888 «Alanskie sobstvennye imena» = *Osetinskij Jazyk i Fol'klor*, Moscou-Leningrad, 1949, p. 253-254); D. GERHARDT, «Alanen und Osseten», *ZDMG* 93, 1939, p. 33-51 (p. 36-37).

sotmetre's i es traslladaren a Hongria juntament amb tribus cumanes i ocuparen la zona coneguda com *Jászság* o «país dels jassos (alans)»¹⁰; un tercer contingent, finalment, reculà cap al sud fins al cor del Caucas, on encara se'l troba avui dia encarnat en la nació osseta¹¹.

Diverses fonts ens permeten de reconstruir amb certes garanties les progressives zones d'assentament d'aquells contingents alans que acabaren formant part de l'Horda d'Or:

- Teodor, ἐπίσκοπος Ἀλανίας durant el patriarcat de Germà II (1222-1240), realitzà un viatge per la seva diòcesi immediatament després d'ésser ordenat. En el sermó epistolar que ens deixà com a descripció del viatge, explica que els antics territoris dels alans s'estenien des del Caucas fins als ibers (georgians), però que aleshores llur poble es trobava molt dispers (πολυσχιδές), en haver enviat colònies (μετοικεσίας) cap al nord, de manera que havien ocupat gairebé tota l'Escítia i la Sarmàtia (ὡς μικροῦ Σκυθικῆν τε πᾶσαν καὶ τῶν Σαυρομάτων ἐκπληροῦν), i se'ls trobava fins i tot a Quersó (Χερσῶν), no lluny de l'actual Sebastopol, i prop de Bòsfor (Βόσπορος), l'actual Kerc¹².
- Joan de Plano Carpini, enviat a la cort de Batu pel papa Innocenci IV l'any 1245, i C. de Bridia, qui s'entrevistà amb ell quan retornà a Europa el 1247, parlen de la ciutat d'*Ornas* (v.l. *Oznac, Osna, Orpar*), habitada per gàzars, alans i –només a Carpini– russos, tots ells cristians, i travessada per un riu proper al mar que els tàrtars bloquejaren per tal d'inundar-la posteriorment¹³. Segons George D. Painter, editor de C. de Bridia, el nom i el context històric suggereixen

¹⁰ L'*opus maius* és I. GYÁRÉÁS, *A jás-kunok története* I-IV, Kecskemét-Budapest, 1870-1885, història conjunta de jassos i cumans; sobre el «país dels jassos», F. FODOR, *A jázság életrajza*, Budapest, 1942; com a introducció, vegeu GY. NÉMETH, *Eine Wörterliste der Jassen, der ungarländischen Alanen*, Berlín, 1959, p. 5-13.

¹¹ Per a la relació alans-ossetes, vegeu VS. MILLER, *Osetinskie Ètjudy* III, Moscou, 1887, p. 40-41; M. VASMER, *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde* I, Estrasburg, 1971, p. 127-128 (= *Untersuchungen über die älteste Wohnsitze der Slaven, I: Die Iranier in Südrusland*, Leipzig, 1923, p. 27-28); L. ZGUSTA, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955, p. 53-55.

¹² THEODORUS, *Post Ordinationem Episcopi sive Alanicus* (PG CXL c. 388-413); vegeu S. VAILLÉ, *Dhge* I 1337. L'escrit, que esmenta els mongols (Σκύθαί), fou compost cap al 1240; vegeu KULAKOVSKIJ *Alany*, p. 58; GY. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica I. Die byzantinische Quellen der Geschichte der Türkvolker*, Budapest, 1942, p. 324.

¹³ IOANNES DE PLANO CARPINI, *Historia mongalorum quos nos tartaros appellamus* V, 26 i IX, 23; C. DE BRIDIA, *Historia Tartarorum* XXIV. Com *Ornam/Ornarum* es troba també a la relació de viatge de fra Benedicte el Polonès, company de Plano Carpini, qui la situa entre alans, gàzars i circassians; vegeu A. VAN DEN WYNGAERT, *Sinica Franciscana, I: Itinera et relationes Fratrum Minorum saeculi XIII et XIV*, Quaracchi, 1929, p. 137-138.

- la identificació amb Urgench, al curs de l'Âmû-Daryâ, però les dades sobre la seva població i situació semblen manllevades per error d'algun port del nord de la mar Negra, presumptament Soldaia o Matrica¹⁴.
- El franciscà flamenc Wilhelm van Ruysbroeck, enviat per Sant Lluís de França com a ambaixador a Tartària (l'*ulus* de Jochi) l'any 1253, esmenta una tribu alana *Acias* o *Akas* a Crimea¹⁵.
 - El cronista àrab Ibn 'Abd az-Zâhir informa, amb motiu del seu viatge a l'Horda al servei del soldà mameluc Baybars I d'Egipte el 1264, de la presència conjunta de cumans, russos i alans a *Qrîm* (Crimea)¹⁶.
 - La carta del genovès Giovanni da Carignano (ca. 1310) localitza una *Alania* al nord del Danubi¹⁷.
 - Cap al 1333, el viatger àrab Ibn Battûta visità la ciutat de Nova Saray, al Volga, on Özbek Khan havia establert la capital de l'Horda: segons ell, sis nacions hi conviuen (mongols, alans, cumans, circassians, russos i grecs) i cadascuna n'ocupava una secció. Els alans (*âs*) de Nova Saray eren musulmans¹⁸.
 - El venecià Josafat Barbaro atesta un poblament alà des de Caffa (Crimea) fins a Akkerman (Moncastro) a la primera meitat del s. xv¹⁹.
 - L'historiador grec Ducas parla d'unes «fronteres dels alans i dels huns» (ὄρριοις τοῖς πρὸς Ἀλανοὺς καὶ Οὐνοῦς) al nord dels territoris d'un voivoda de Valàquia en lluita amb els turcs (ben segur Vlad IV l'*Empalador*) l'any 1462 (6970 AM)²⁰.

Totes aquestes dades suggereixen un desplaçament de població alana cap a l'oest, resseguint la costa nord de la Mar Negra fins als territoris de l'actual Romania, on encara avui hi ha la ciutat de Iași, al costat del riu

¹⁴ R.A. SKELTON, T.E. MARSTON i G.D. PAINTER, *The Vinland Map and the Tartar Relation*, New Haven 1965, p. 102-104.

¹⁵ GULIELMUS DE RUBRUQUIS, *Itinerarium fratris Willelmi de Rubruc de ordine fratrum minorum anno gratiae MCCLIII ad partes orientales*, XIII. Segons VASMER, *Schriften*, p. 126, «das ist natürlich türk ak 'weiß'+ âs (alans) 'weiße Osseten'; vgl. oben 'Αορσοί». Aquest darrer etnònim l'explica (p. 131 s.v.) a partir de l'avèstic *auruša* «weiß», osseta *vors*, ors idem.

¹⁶ IBN 'ABD AZ-ZÂHIR a W.G. VON TIESENHAUSEN, *Sbornik materialov odnosjaščikhsya k istorii Zolotoj Ordy* 1, S. Petersburg 1884, p. 54.

¹⁷ C.R. BEAZLEY, *The Dawn of Modern Geography* III, Londres 1906, p. 475.

¹⁸ IBN BATTÛTA, *Tuhfat an-nuzzâr* II, 448.

¹⁹ L'obra de BARBARO (*Itineris, quod... ad Tanaim et in Persiam suscepit et perfecit, descriptio*), data del 1446 i es troba com a afegit a la *Rerum Persicarum Historia* de PETRUS BIZARRUS (Francofurti 1601); les dades esmentades ens han estat accessibles només a través de VASMER, *Schriften*, p. 126; vegeu ZGUSTA, *Personennamen*, p. 53.

²⁰ DUCAS, *Historia Byzantina* XLV (PG CLVII c. 1164). No és clar quin poble designen els «huns» a l'obra de Ducas: les hipòtesis semblen estar dividides entre hongaresos i tàrtars: vegeu MORAVCSIK, *Byzantinoturcica* 1, p. 128.

Prut, a Moldàvia (la *Jasskij Torg* de la llista de ciutats russa de 1387/1392), el nom de la qual sembla que es remunta a l'etnònim «jassos» (=alans)²¹.

2. Els alans i Nogai

Quan Möngke-Temür, nét de Batu, fou escollit com a cinquè khan de l'Horda d'Or en l'any 1267 per la gran assemblea de prínceps (*quriltai*), desplaçà un altre aspirant que, malgrat la seva capacitat, només era nét del setè fill de Jochi. Tanmateix, com que per les seves venes encara corria la sang de Chinggis Khan i era un guerrer destacat, hom li assignà el govern de la regió del Danubi inferior i les relacions amb Bizanci i Egipte. Aquest era Nogai, el qual, segons Paquimeres, κράτιστος ἦν ἀνὴρ τῶν Τοχάρων²².

Afavorit per Berke, germà de Batu i quart khan de l'Horda (1258-1266), Nogai potser hauria esdevingut el nou senyor de l'*ulus*, si no hagués prevalgut un criteri d'antiguitat genealògica; tanmateix, des d'aleshores, el seu objectiu no fou altre que el de crear-se un espai propi a partir de les regions que li havien estat atorgades com a feu. Per tal de dur a terme les seves ambicions, reuní un conglomerat heterogeni de pobles diversos —entre ells alans, cumans, russos, romanesos i búlgars—, gràcies als quals va convertir-se progressivament en el veritable sobirà dels Balcans.

Paquimeres explica com Nogai (Νογᾶς) va sotmetre —sense grans problemes— els pobles del nord de la mar Negra (τοῖς ἀπὸ τὸν Εὐξείνου βορείους ἔθνεσιν), quan llur submissió ja era un fet consumat d'antuvi. Tanmateix, afegeix una dada interessant: aquests pobles, entre els quals esmenta els alans, van convertir-se en els seus aliats, van

²¹ Vegeu A. ANDRONIC, «Les villes de Moldavie au XIVe siècle a la lumière des sources les plus anciennes», *Revue Roumaine d'Histoire* IX/5, 1970, p. 837-853 (p. 846-847); K. ZACH, *Lexikon des Mittelalters* V 308-309. VAHLHÉ, *DHGE* I 1336 recull el fet que la presència d'alans a Moldàvia durant aquest període portà a diversos savis autòctons de principis de segle a considerar que els romanesos no eren altra cosa que alans, i que fins i tot calia cercar l'etimologia de *Vlachi*, nom nacional romanès, en *Alani*; així M. DUMITRESCU, *Alanii: migrațiuni, graiu, credința*, Bucarest, 1907. La hipòtesi és, naturalment, negligible.

²² PACHYMERES V, 4 (PG CXLIII c. 795-796). Per a la part històrica d'aquesta secció i la figura de Nogai en general, vegeu G. VERNADSKY, *The Mongols and Russia*, New Haven 1953, p. 162-189 (esp. p. 174-189): «The Dual Government in the Golden Horde: Nogay as Co-ruler». Els «tocaris» són, òbviamnt, els mongols (vegeu PACHYMERES *ibid.* Τοχάρων, οὓς αὐτοὶ Μουγουλοὺς λέγουσιν).

aprendre (μαινθάνουσι) els costums del mongols i van adoptar (μεταλαμβάνουσι) llur llengua i manera de vestir²³.

Per tot això, és possible atribuir a la seva iniciativa l'arribada dels alans a Moldàvia a partir de la segona meitat del s. XIII²⁴. El procés d'assentament podria ser que s'hagués realitzat a través d'una mena d'*iqta'* semblant a la que instituiria amb posterioritat Ghazan Khan (1295-1304) a l'Iran dels Il-Khan: sembla que els comandants de l'exèrcit havien rebut com a paga per a llur sustentació i la de llurs tropes una assignació de terres a títol hereditari a canvi de llur suport. En qualsevol cas, devia tractar-se de colònies militars, sobre les quals es bastia el poder del nou príncep²⁵.

Després de la mort de Möngke Temür (1267-1280), es succeïren els regnats del seu germà Tödä Möngke (1280-1287) i el seu nebot Tölä Buga (1287-1290), que assenyalen l'època de màxim esplendor de Nogai, que era qui governava de fet l'Horda. Tödä Möngke, convertit a l'Islam el 1283 i sota la influència del sufisme, va desentendre's dels assumptes d'estat i delegà la seva autoritat progressivament en Tölä Buga fins que fou obligat a abdicar en ell. Aquest darrer, però, tractà de sostreure's a la tutela de Nogai, de manera que les relacions entre ambdós es deterioraren. Després de dues campanyes infructuoses de Tölä Buga contra els Il-khan, sorgí un grup opositor que volia promoure al tron Toqta, fill de Möngke Temür, qui va veure's obligat a fugir per tal de no ser empresonat. En haver sol·licitat ajut a Nogai, aquest convocà una entrevista per resoldre el conflicte, però quan Tölä Buga es presentà, fou executat juntament amb els prínceps que l'acompanyaven, i Nogai proclamà Toqta nou khan de l'Horda d'Or.

Tanmateix, Toqta no estava disposat a exercir un poder nominal, i només acceptà l'autoritat de Nogai fins que va sentir-se prou fort per enfrontar-se a ell obertament. Després d'una primera batalla favorable a Nogai, Toqta va vèncer finalment el seu antic protector a Kukanlyk el 1299-1300 (699 AH). Nogai mateix, la figura del qual aviat esdevindria legendària entre els pobles de l'estepa, fou mort per un soldat rus de

²³ PACHYMERES V, 4 (PG CXLIII c. 796). Quatre pobles hi són esmentats en aquest ordre: Ἀλανοί, Ζίκχοι, Γότθοι, Ῥώσοι, a més de τὰ προσικοῦντα τούτοις διάφορα γένη.

²⁴ Així, VERNADSKY, *Mongols*, p. 179: «an important group among Nogai's subjects was the alans who migrated from the Crimea and the lower Don region to Moldavia in the beginning of his reign». Tanmateix, aquest autor no especifica si alguna font (àrab?) en dona testimoni directe o bé si només ho infereix dels fets i dades posteriors.

²⁵ Vegeu B. FORBES MANZ, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge 1989, p. 9 i 97.

l'exèrcit de Toqta, que va portar-ne el cap al seu senyor, esperant una recompensa. En lloc d'això, però, Toqta ordenà que fos executat, afegint: «un plebeu no té dret a occir un rei».

3. Els alans i Jögü

Chaghadai, segon fill de Chinggis Khan, havia rebut com a herència les estepes de Transoxiana, el nord del Pamir i les muntanyes T'ien Shan: el futur *ulus Chaghatay*. Des d'aquestes contrades, els mongols desenvoluparen una ofensiva gradual contra els estats musulmans del Pròxim Orient, que culminaria amb la formació de l'Ii-khanat d'Iran per Hülegü, nét de Chinggis. Una de les víctimes d'aquest avanç fou el soldanat seljúcida d'Anatòlia, sotmés a vassallatge el 1243 després de la batalla de Köseadağ. Com a conseqüència de les freqüents revoltes que es succeïren contra els «idòlatres» invasors, gairebé sempre ofegades en sang, l'espai fronterer entre l'antic soldanat i Bizanci va convertir-se progressivament en el lloc de refugi de nombroses tribus turques.

Després de la restauració de l'Imperi Bizanti l'any 1261 per Miquel VIII Paleòleg, el sistema de defenses fronteres d'Àsia Menor havia estat negligit en benefici de la política balcànica i era inoperant, de manera que, quan hom incità aquests nòmades a una guerra santa (*ghazâ*) per tal d'alliberar l'increment de població acumulat i cercar noves terres, els turcs s'escamparen arreu, i conqueriren tot el que restava de l'antic territori imperial minorasiàtic, llevat d'algunes fortaleses isolades²⁶.

Tanmateix, conta Paquimeres que va produir-se un fet providencial, un remei divi (θεόθεν τιμὴ μηχανήν) a aquella situació d'impàs: el poble magnànim dels alans (Ἀλανῶν δὲ μεγάθυμον ἔθνος), lliure de la seva submissió a Nogai després de la mort d'aquell, sol·licità a l'emperador, a través del bisbe de Βιτζίνη, permís per travessar les seves fronteres septentrionals i unir-se al seu exèrcit. «Car aquests eren els qui havien lluitat al costat de Nogai, i mitjançant els quals aquell assolí gran succés» (αὐτοὺς γὰρ εἶναι τοὺς τῷ Νογαῖ παρασπίζοντας, καὶ δι' ὧν ἐκέϊνος τὰ μεγάλα κατώρθου)²⁷.

²⁶ G. OSTROGORSKY, *Geschichte des byzantinischen Staates (Handbuch der Altertumswissenschaft XII.1.2.)*, Munich, 1963³, p. 405-406; H. İNALCIK, *The Otoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, Londres, 1973, p. 5-6.

²⁷ PACHYMERES X, 16 (PG CXLIV c. 337-338). L'alegria dels bizantins, que seria passatgera, estava justificada pel fet que els alans ja havien servit en diverses ocasions com a mercenaris de l'imperi: vegeu VAILHÉ, *DHGE* I 1335, on es recullen testimonis de Theophanes, Joseph Genesisius i Constantinus Porphyrogenetus al respecte.

El motiu d'aquesta petició sembla evident: si els alans formaven una part important de l'armada de Nogai i havia estat aquest qui els atorgà llurs assentaments de Moldàvia, era lògic esperar represàlies per part de Toqta. Cal afegir, però, dues dades addicionals per tal de polir la reconstrucció dels fets:

a) Jögä, primogènit de Nogai, havia escapat amb vida de la batalla de Kukanlyk, i es proclamà khan de l'Horda Nogai, el feu del seu pare. Les fonts àrabs esmenten el fet que es dirigí al «país dels alans»²⁸, on trobà suport per fer front durant algun temps a dissensions internes, però no pas per frenar l'avanç de Toqta. Després de refugiar-se a la cort búlgara de Tárnovo, on féu valer les seves prerrogatives de senyor de l'Horda exercint-hi com a sobirà, fou finalment empresonat i executat pel príncep Teodor Svetoslav durant l'estiu de l'any 1301 (700 AH)²⁹.

b) Gran quantitat de monedes de bronze i argent amb el *tamga* (emblema clànic) de la casa de Nogai i fins i tot amb el nom d'aquest i del seu fill Jögä (ΝΟΓΑΗΣ/ΤΖΑΚΑΣ) han aparegut a les darreres dècades a les ruïnes d'*Isaccea*, a la Dobrudja romanesa; tanmateix, llurs llegendes usen l'alfabet grec i tenen elements cristians, mentre que Nogai era musulmà i les seves emissions mostren llegendes àrabs. Aquest fet suggereix que les monedes foren encunyades en un estat local (un despotat?) de tradició bizantina, amb habitants de religió ortodoxa i llengua grega, però sotmès a l'autoritat de l'Horda Nogai³⁰. *Isaccea* és l'adaptació tàrtara del topònim autòcton romanès *Saccea*, equivalent a la *Vicina* dels portolans dels segles XIV-XV, la Βιτζίλη grega, a la riba dreta del Danubi, on, com hem vist, hi havia un bisbe (ἀρχιερέυς) ortodox que negocià amb els alans llur entrada a l'imperi³¹.

²⁸ RUQŪN AD-DĪN BAYBARS a TIESENHAUSEN, *Sbornik I*, p. 116.

²⁹ Z. PLJAKOV, «Die bulgarisch-byzantinischen Beziehungen Anfang des 14. Jahrhunderts (1300 bis Mitte 1305)», *Bulgarian Historical Review* 1990/3, p. 33-45 (p. 34); vegeu també VERNADSKY, *Mongols*, p. 189, com també la nota següent.

³⁰ E. OBERLÄNDER-TÄRNOVEANU, «Numismatical Contributions to the History of the South-Eastern Europe at the End of the 13th Century», *Revue Roumaine d'Histoire* XXVI/3, 1987, p. 245-258.

³¹ Per a l'equiparació d'aquests topònims, vegeu C. C. GIURESCU, «Informations sur la population roumaine de la Dobroudja dans des cartes médiévales et modernes», *Revue roumaine d'Histoire* IV/3, 1965, p. 441-475 (p. 451-452). L'alanòleg JU. KULAKOVSKIJ va escriure un article (*non vidi*) sobre la localització de la ἐπαρχία Βιτζίλης («Gde nachodilas' Vičinskaja eparchija Konstantinopoli'skago patriarchata?», *Vizantijskij Vremennik* III, 1897, p. 315-336); vegeu *Alany*, p. 66.

Atès que els alans creuaren les fronteres de Bizanci a principis de 1302³², hom pot concloure, doncs, que, després de la mort de Jögä, un contingent que li havia fet costat (potser fins a Tărnovo?), davant de la impossibilitat de retornar a Moldàvia, aleshores sota el poder de Toqta, s'adreçà al bisbe d'Isaccea per tal d'obtenir de l'emperador un nou senyor i uns nous assentaments.

³² Vegeu FAILLER, «Chronologic...», p. 46: «ceux-ci (= els alans) durent arriver dans l'empire byzantin en 1302, à l'issue de tractations qui se déroulèrent, ou pour le moins commencèrent, l'année précédente».